Waltz with Bashir

Israelin synkkä käännekohta Ari Folmanin silmin

Israelilainen ohjaaja **Ari Folman** on lähtenyt vaikealle tielle. Hän on ohjannut elokuvan tapahtumista, joiden seurauksena kuva Israelista historian viattomana uhrina muuttui radikaalisti. Sabran ja Shatilan verilöyly vuonna 1982 oli monella tapaa käännekohta Lähi-idän konfliktissa. Se paljasti Israelin politiikan ja oikeudentajun pimeän puolen – eräänlaisen sokean pisteen. Verilöylyn jälkipuinti pakotti israelilaiset itsetutkiskeluun, jonka hedelmää myös elokuva ***Waltz with Bashir*** on.

Folman itse pitää elokuvaansa epäpoliittisena. *Waltz with Bashir* on toteutettu animaationa, mikä häivyttää tapahtumiin osallisten identiteetin ja ehkä myös helpottaa katsojan osaa raskaan aiheen äärellä. Folman tutkii nykypäivän sijaan historiaa, eikä anna suoria vastauksia vaikeimpiin kysymyksiin. Hän lähestyy aihetta psyyken ja muistin näkökulmasta: elokuva on Folmanin yritys palauttaa kadonneet muistonsa sodasta. Kuuntelemalla israelilaisten veteraanien muistoja hän pyrkii ymmärtämään tragediaa, jossa oli itse mukana 19-vuotiaana sotilaana.

Sota on kuitenkin politiikkaa, ja sotaelokuva on aina poliittinen lausuma. Folmanin elokuvan voi halutessaan nähdä kannanottona tämän päivän Israelista, maan ulkopolitiikasta ja siitä moraalisesta ristiriidasta, jonka alla moni israelilainen elää.

Elokuva myös muistuttaa, jälleen kerran, kuinka syvästi Lähi-itä on jakautunut, ja kuinka jakautumisen taustalla on esimerkiksi Israelin valtion syntyyn liittyviä perustavanlaatuisia vastakkainasetteluja. Lähi-idän kysymyksiin ei ole helppoja vastauksia, ja Folmanin valitsema introspektio on viisas tapa lähestyä arkaa aihetta.

Sabra ja Shatila

Syyskuussa 1982 Israelin armeija piiritti ja sulki palestiinalaisten asuttamat Sabran ja Shatilan pakolaisleirit Länsi-Beirutissa, Libanonissa. Israelin hävittäjät laskivat leirien ylle laskuvarjoilla soihtuja, jotka valaisivat öiset leirit auringon tavoin. Leirien sisäänkäynti avattiin Israelin liittolaiselle, libanonilaiselle falangisti-armeijalle, jonka sotilaat janosivat kostoa vastavalitun presidentin **Bashir Gemayelin** murhasta. Murhan tekijästä ei ole tänäkään päivänä selvyyttä, mutta koston uhreja olivat pääasiassa palestiinalaiset siviilit.

Kahden päivän ajan falangistit ampuivat, silpoivat ja raiskasivat palestiinalaisia nuorukaisia, lapsia, naisia ja vanhuksia. Israelilaissotilaat estivät siviiliväestön poistumisen leiriltä, eikä armeijan päällikko **Ariel Sharon** keskeyttänyt verilöylyä, vaikka tapahtumien kulusta oli hänelle tiedotettu. Siviiliuhreja oli eri arvioiden mukaan 800–3500.

Israel oli hyökännyt Etelä-Libanoniin ja piirittänyt Beirutin jo kaksi kuukautta aikaisemmin. Miehitystä kutsuttiin nimellä 'Peace for Galilee' ja operaation virallinen päämäärä oli ajaa palestiinalaisten vapautusjärjestön PLO:n sotilaat pois Israelin pohjoisrajalta, josta nämä olivat 70-luvulta lähtien iskeneet Pohjois-Israeliin.

Palestiinalaisia pakolaisia oli asunut Libanonissa vuodesta 1948, jolloin Israelin valtio perustettiin. Libanonilaisten ja palestiinalaisten väliset suhteet kiristyivät, kun Jordanian karkottamat 400 000 palestiinalaista vuonna 1970 saapuivat Libanoniin. Tänäkin päivänä moni libanonilainen kokee, että erityisesti 1970 saapuneet palestiinalaiset ovat hyväksikäyttäneet Libanonia ja aiheuttaneet taisteluillaan vahinkoa siviiliväestölle.

Yksi vuonna 1975 alkaneen Libanonin sisällissodan sytykkeistä oli libanonilaisen falangisti-armeijan ja palestiinalaisten aseellinen yhteenotto. Kun Israel hyökkäsi Libanoniin, sisällissota ja vihamielisyydet jatkuivat. Valtaosa Libanonin uskonnollisista ja poliittisista ryhmistä toivotti israelilaiset tervetulleiksi, ja Israelilla oli myös maan uuden hallituksen tuki. Libanonilaisille israelilaisten saapuminen merkitsi PLO:n tuhoa ja sitä että maan ongelmat olisivat ohi.

Kaksi viikkoa ennen Sabran ja Shatilan verilöylyä 14 000 PLO:n taistelijaa evakuoitiin Israelin piirittämästä Beirutista Yhdysvaltain johtamien neuvottelujen tuloksena. PLO:n johtaja Jasser Arafat asettui Tunisiaan, josta käsin PLO aloitti uudelleen toimintansa. PLO:n poistumisen yhteydessä Israel sitoutui suojelemaan Libanoniin jääviä palestiinalaisia siviilejä. Israelin lupaus ei pitänyt.

Kansainvälinen reaktio

Kuvat Sabrasta ja Shatilasta levisivät nopeasti koko maailman nähtäville. Tieto verilöylystä nostatti maailmanlaajuisen Israelin vastaisen reaktion ja järkytti Israelin ja Yhdysvaltain suhteita. Presidentti **Ronald Reaganin** mukaan Israel oli paitsi epäonnistunut palestiinalaisten suojelussa, myös osallinen verilöylyyn. Käyttäen raamatullista vertausta Reagan kuvasi Israelin muuttuneen hyvästä Davidista pahaksi Goljatiksi. Reagan vaati Israelin vetäytymistä Libanonista, ja lähetti Yhdysvaltain merivoimia turvaamaan rauhaa. PLO keräsi maailmanlaajuista huomiota ja sympatiaa, jollaista se ei aseellisen toimintansa kautta ollut onnistunut saamaan.

Israelissa Menachem Beginin hallitus reagoi kieltämällä Israelin syyllisyyden ja julkaisemalla yhdysvaltalaisissa New York Times ja Washington Post -sanomalehdissä koko sivun ilmoitukset, jotka painottivat Israelin syyttömyyttä. Ilmoituksissa vedottiin siihen, että Israel oli toiminnallaan torjunut vieläkin suuremmat ihmishenkien menetykset.

Uutiset verilöylystä ja hallituksen yritys välttää vastuuta järkytti etenkin israelilaisia syvästi. Ensimmäistä kertaa historiassa 400 000 israelilaista, noin 10 prosenttia väestöstä, vaati julkisessa mielenosoituksessa maan pääministerin Menachem Beginin eroa. Israelin parlamentin tilaama, nk. Kahan-komission suorittama oikeudellinen tutkinta totesi Ariel Sharonin, kantavan armeijan päällikkönä henkilökohtaista vastuuta verilöylyistä. Sharon, aggressiivisista ja omapäisistä toimintatavoistaan tunnettu poliitikko, joutui eroamaan virastaan. Myös Begin erosi pääministerin virasta. Maailmalla Israelin julkaisema Kahan-raportti sai kiitosta. Israelia kiitettiin sen kyvystä harjoittaa julkista ja kovaa itsekritiikkiä. New York Times kirjoitti: "How rare the nation that seeks salvation by revealing such shame."

Sabra ja Shatila ei kuitenkaan ollut ensimmäinen eikä viimeinen Israelin armeijan toteuttama verilöyly. Libanonin sodassa kuoli Israelin pommituksissa tuhansia siviilejä ja Libanonin sisällissodassa, johon Israel osallistui tukemalla falangisti-armeijaa, oli vuoteen 1982 mennessä kuollut jo liki 100 000 ihmistä. Mikä siis tekee Sabrasta ja Shatilasta erityisen?

Sokea piste

Kun elokuvan 19-vuotias Ari Folman nousee merestä Libanonin rannikolle, hän tulittaa ympärilleen silmittömän pelon vallassa, tietämättä edes mitä ampuu. Uhri on libanonilainen perhe, ei palestiinalainen guerilla. Sabran ja Shatilan verilöylyä edelsi Ariel Sharonin ilmoitus leirillä piileskelevistä 2000 ”terroristista”, joista jokaisen

nimet Israelin armeijalla oli. Todisteita terroristeista ei koskaan saatu. Silti verilöylyn jälkeen pelosta tärisevät nuoret israelilaissotilaat hyökkäsivät kuoleman hiljentämään leiriin etsimään ”terroristeja”. 'Pity the Nation – Lebanon at War' -kirjan kirjoittaja, journalisti **Robert Fisk** yritti turhaan kertoa sotilaille, että sisällä leirissä kaikki olivat kuolleet.

Terrorismin pelko oli Fiskin mukaan keskeinen israelilaisia ohjaava voima, ja terrorismin käsitteellä oli keskeinen osa Israelin puolustuksessa. Sana oli laajentunut viittamaan yleisesti kaikkiin palestiinalaisiin ja arabeihin.

Israelilainen journalisti **Uri Avnery** on kuvaillut terrorismi-sanan käyttöä israelilaisissa tiedotusvälineissä mediarikokseksi ja tekosyyksi murhalle. Terrorismin pelon iskostaminen oli Avneryn mukaan osa prosessia, jossa epäinhimillistetään vihollinen ja oikeutetaan oma mielivaltainen toiminta. Virallisesti Israel hyökkäsi Libanoniin tuhotakseen PLO:n terroristeja, mutta mielikuvissaan israelilaiset kävivät myyttistä hyvän taistelua pahaa vastaan. Mielikuvaa vahvisti esimerkiksi iskulause israelilaisten aseiden 'puhtaudesta'.

Verilöylyn toteuttaja oli Israelin liittolainen, maroniittikristittyjen falangisti-armeija, jonka Israel myös koulutti, vaatetti ja varusti. Kun israelilaiset puhuivat rauhan sodasta, he suunnittelivat tulevaisuutta, jossa Libanonia johtaisi vahva falangisti-presidentti Bashir Gemayel. Tämä tukahduttaisi palestiinalaisryhmät Israelin puolesta, aivan kuten Sabrassa ja Shatilassa tapahtuikin.

Israelilaiset sulkivat Sabrassa ja Shatilassa silmänsä historialle. Liittolaisuutta ei estänyt se, että falangistien poliittiset juuret olivat vuoden 1936 antisemiittisessä Saksassa ja Francon fasismissa. Falangisti-sana viittasi yksinvaltiuteen ja eurooppalaiseen antisemitismiin, ja monet falangisti-puolueen jäsenet pitivät palestiinalaisia ali-ihmisinä, jotka tulisi tuhota. Falangistien viha palestiinalaisia kohtaan oli sama kuin se, mitä natsit olivat tunteneet juutalaisia kohtaan. Israelilaiset jakoivat falangistien vihan ja sulkivat silmänsä heidän toiminnaltaan.

Ari Folman kysyy elokuvassaan: Kun niin moni israelilainen oli paikalla, miten on mahdollista, ettei kukaan ymmärtänyt mitä Sabrassa ja Shatilassa tapahtui? Israelilainen Kahan-raportti yrittää vastata kysymykseen. Raportin mukaan moni läsnä ollut israelilainen kyllä ymmärsi, mitä leireillä tapahtui, mutta ilmoitti siitä eteenpäin turhaan. Moni todistajista ei muistanut tapahtumien yksityiskohtia tai kertoi uskoneensa, että joku muu puuttuu asiaan. Israelin pääministeri Begin todisti kuulleensa verilöylystä BBC-uutisten kautta.

Merkittävintä Sabran ja Shatilan verilöylyn suhteen oli kuitenkin se, että sodan kulku yksityiskohtineen oli maailman tarkasteltavissa ja että Israelin yleinen mielipide tuomitsi maan politiikan. Libanonin sota oli ensimmäinen Lähi-idän sota, jossa kansainvälisiä journalisteja työskenteli rintaman molemmin puolin. Libanonin puolella journalistit ja televisiokanavat pystyivät kiertämään sekä Syyrian että Israelin asettamat sensuurit ja todistamaan sodan etenemisen omin silmin. Kansainvälisten televisiokanavien kuvaamaa materiaalia käytettiin todistusaineistona myös Israelin sisäisessä tutkinnassa.

Päällimmäiseksi Israelissa nousi kysymys siitä mihin oli kadonnut oikeudentaju, jonka piti erottaa Israel muusta maailmasta. Al Hamishmar -lehti piti verilöylyä pahimpana juutalaisten kohtaamana tragediana sitten holokaustin. Folman rinnastaa juutalaisen kansanmurhan Sabran ja Shatilan verilöylyyn kohtauksessa, jossa palestiinalaisvanhukset ja lapset nousevat rekkoihin. Päällimmäinen kysymys sekä

Israelissa että maailmalla olikin, kuinka holokaustista selvinnyt kansa saattoi toimia näin.

Moraalinen konflikti

Varsinkin Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa Israelin valtioon liittyy mielikuva pienestä maasta, joka nousi toisen maailmansodan tuhosta ja palautti voimaan juutalaisten kansanmurhassa peruuntuneet arvot. Israelilaiset ovat mielikuvissamme kansa, joka nousee lyötynä ja saa autiomaan kantamaan hedelmää. Kuten journalisti Robert Fisk toteaa, Israelin symboliarvo on historiassa taannut sille tietynlaisen moraalisen immuniteetin, johon myös israelilaiset itse uskovat: kaikki on sallittua taistelussa Israelin valtion ja kansan puolesta.

Uri Avnery on kuitenkin todennut, ettei kärsimys puhdista, vaan korruptoi. Ihminen, jolla on kipuja, ei kykene puhumaan muusta kuin itsestään. Koetulla kärsimyksellä, vaikka 60-vuotta aiemmin tapahtuneella, voidaan valheellisesti oikeuttaa tässä hetkessä tapahtuva mielivalta.

Myös Folmania on kritisoitu siitä, että hänen elokuvansa ei kerro itse verilöylystä tai sen uhreista. Folmanin elokuva on ajoittain railakas ja viihdyttävä sotilaan päiväkirja, joka ei lopulta mieti esimerkiksi sitä, mitä Sabran ja Shatilan verilöylystä selvinneille kuuluu kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Elokuvassa on useita kohtauksia, jotka voi tulkita joko kuvauksena sodan absurdista luonteesta tai rasistisena huumorina: rantaelämän ohessa sotaa käyvät israelilaiset tähtäävät vahingossa ohi ja osuvat aasilla ratsastavaan siviiliin, ja rokki soi.

Aviv Ben-Yehuda, helsinkiläinen lääkäri ja muusikko, liikuttuu katsoessaan Folmanin elokuvaa. "Nyt ymmärrän paremmin millaista sota oli sotilaille. Elokuva kertoo asioita, joita en ole tiennyt." Ben-Yehuda oli juuri vapautunut Israelin asepalveluksesta kun Libanonin sota 1982 alkoi. Hän vältti sodan tuurilla.

”Elokuva näyttää että sota on oma todellisuutensa, jota useimmat meistä eivät ole onneksi kokeneet. Ja on mahdotonta ennakoida kuinka ihmismieli käyttäytyy sotatilanteessa. Mielellä on omat suojamekanisminsa, jotka auttavat selviytymään kuolemanvaaran aiheuttamasta pelosta. Nämä suojamekanismit saavat meidät käyttäytymään yllättävillä tavoilla. Ja tämä koskee varmasti ketä tahansa joka joutuu sotaan.”

Ben-Yehuda lisää, että tämä oli ensimmäinen sota, jossa israelilaiset sotilaat eivät taistelleet tavallista armeijaa vastaan, vaan vihollinen saattoi olla missä vain, siviilien seassa tai puuhun piiloutuneena. Elokuva kertoo siitä kuinka pelottava sota oli sotilaille. ”Kun pelokas ihminen on sotatilassa ja väsynyt, kamalia asioita voi tapahtua.”

Mitä moni ei tiedä, on se, että Israelissa Libanonin sota kyseenalaistettiin laajalti jo ennen sen alkamista. Moni israelilainen sotilas kieltäytyi lähtemästä Libanoniin, ja jopa armeijan upseereita meni mieluummin vankilaan kuin noudatti armeijan käskyä. Ben Yehuda arvelee, että jos hänet olisi kutsuttu sotaan, hän olisi luultavasti myös kieltäytynyt.

Ben Yehuda korostaa, että Libanonin hyökkäys alkoi rajattuna operaationa, ei sotana. Poliitikkojen alkuperäinen ajatus oli suojella Israelia, sekä myös auttaa libanonilaista vähemmistöryhmää. Virhe oli poliitikkojen päätös jatkaa ja mennä koko ajan

operaatiossaan pidemmälle, lopulta Beirutiin asti. Tämän sodan hinta oli aivan liian suuri kaikille osapuolille.

”Olen liberaali ja haluan todellista rauhaa. Sabran ja Shatilan aikaan toimin palestiinalaisten oikeuksia puolustavassa ihmisoikeusliikkeessä. Sabran ja Shatilan tapahtumat järkyttivät minua syvästi, eikä verilöyly olisi koskaan saanut tapahtua. Siviileihin kohdistuvia iskuja ei voi hyväksyä.”

Kuitenkin puhuessaan Israelin sodankäynnin oikeutuksesta yleisemmin Ben-Yehuda toistaa ajatuksen israelilaisten moraalisesta ylemmyydestä suhteessa ympäröiviin arabikansoihin.

”Yleisesti ottaen meillä on vihollistamme paremmat moraalisäännöt sodassa. Falangistit olivat puskuri Israelin ja vihollisen välissä. He olivat kesän 1982 sodassa liittolaisiamme ja ystäviä, koska meillä ei ollut muita vaihtoehtoja.”

Waltz with Bashir on Ben-Yehudan mielestä tehty ennen muuta israelilaiselle yleisölle, ja elokuvan kritiikki kohdistuu epäsuorasti myös 2006 käytyyn Libanonin sotaan, jossa Israelin armeija toisti vanhoja virheitään. Ari Folmanin elokuvan suurin saavutus on se kuinka tämä onnistuu kuvaamaan israelilaisten kantamaa syvää ristiriitaa.

Israelilaista tietoisuutta jakaa toisaalta tunnepitoinen, raaka itsesuojeluvietti ja toisaalta kysymys siitä kuinka pitkälle itsesuojelussa voi mennä. Elokuva todistaa myös israelilaisten kyvystä itsetutkiskeluun ja historian kriittiseen tarkasteluun.

Folmanin elokuvan merkitystä lisää se, että Libanonissa falangisteja ei koskaan tuomittu sotarikoksista, ja falangisti-puolue istuu tänäkin päivänä maan hallituksessa. Israelissa Ariel Sharon nousi maan pääministeriksi 20 vuotta Sabran ja Shatilan jälkeen, eikä häntä koskaan saatu oikeuteen sotarikoksistaan. Vuonna 1983 Israel ja

Libanon sopivat Yhdysvaltain välityksellä Israelin vetäytymisestä Libanonin maaperältä. Sopimusta ei koskaan vahvistettu, ja Israel vetäytyi Etelä-Libanonista kokonaan vasta vuonna 2000.

Sabran ja Shatilan tapahtumilla oli laajoja seurauksia, ja jälkeenpäin Libanonin sotaa on kuvattu Israelin Vietnamiksi. Verilöylyä on pidetty jopa koko Lähi-idän konfliktin pahimpana tragediana, ja kansainvälinen yhteisö tuomitsi raskaasti Israelin aggressiivisen politiikan. Israelin erityisasema Lähi-idässä horjahti ja myös Israelin sisäinen konsensus maan puolustuspolitiikan oikeutuksesta mureni. Israelilaisilla oli edessään pitkä itsetutkiskelun kausi. Myös Ari Folman on valmis menemään pimeään, kohti israelilaisen oikeudentajun sokeaa pistettä.

Katja Lautamatti
Kirjoittaja on Libanonissa asunut ja opiskellut dokumenttielokuvaohjaaja

Huom! Mainitsethan lähteen lainattaessa: Katja Lautamatti / DocPoint 2009 festivaalilehti

Huom! Avid Ben-Yehudan haastattelukommenttien lainaamiseen toivotaan toimittajia pyytämään lupaa suoraan haastateltavalla. Yhteystiedot saatavilla Liisa Lehmuston kautta (liisa.lehmusto@alice.fi, 050-3585488).